

DVOJNE IDENTITETE V SODOBNI SLOVENSKI PROZI

Referat se ukvarja s primeri dvojnih literarnih, osebnih in jezikovnih identitet v sodobni slovenski prozi, kakršne se izkazujejo v delih Maruše Krese (Božične zgodbe), Brine Svit (Moreno), Erice Johnson Debeljak (Tujka v hiši domačinov, Tako si moj), Maje Haderlap (Angel pozabe) in Gorana Vojnoviča (Čefurji raus!). Vsi obravnavani primeri predstavljajo poleg jezikovne in včasih tudi nacionalne dvojnosti, bodisi kot nemško-slovenske, francosko-slovenske, angleško-slovenske ali bosansko-slovenske, tudi zanimive oblike medkulturnosti, s katero se literarna zgodovina v zadnjem času poglobljeno ukvarja.

Ključne besede: sodobna slovenska proza, dvojna identiteta, medkulturnost, dvo-in večjezičnost

Kakor piše slovenska univerzitetna profesorica Meta Grosman, ki je napisala knjigo *Književnost v medkulturnem položaju* (2004), je zanimanje za medkulturne stike v osemdesetih letih 20.stol. dobilo nov pomen v svetu, zaznamovanem z globalizacijo, pri čemer pa medkulturni stiki nikakor niso nov pojav, saj so obstajali že v človekovi davnini, le da so danes intenzivnejši in hitrejši (Grosman 2004: 17). Znanstvenica ugotavlja, da medkulturno sporazumevanje pogosto poteka medjezikovno in kot posledica stalne navzočnosti več kultur v človekovem življenju. Ker sonavzoče kulture druga od druge niso izolirane, porajajo različne stike, pa tudi konflikte. Le-ti se navadno izražajo v občutku odtujenosti kot posledici nestrpnega odnosa ene kulture v razmerju do druge, v nezaželenem mešanju elementov različnih kultur, v naraščajoči hibridnosti in vdiranju nezaželenih tujih tvorb v domačo kulturo (Grosman 2004: 17-19). Pri raziskovalcih pa so posebnega zanimanja deležni medjezikovni stiki, saj raba jezika po mnenju večine uteleša kulturo in njeno ohranjanje. Razgledi po teoriji privedejo tudi do zanimivega spoznanja, da govornici in pisci različnih jezikov bivajo v svojih posebnih svetovih, in to v tolikšni meri, da so ti intimni svetovi na določen način neprimerljivi s svetovi drugih kultur, kar pa ne velja le za rabo knjižnega jezika, temveč tudi narečja. Določena narečna ali pa tudi pogovorna beseda lahko na primer nekomu, ki jo uporablja, pomeni prav posebno pomensko razsežnost, podobo ali sliko, ki je ni mogoče opisati ali poimenovati v nobenem drugem »jeziku« - drugemu, ki je ne pozna in ki ni dobesedno doraščal

¹ silvija.borovnik@uni-mb.si

z njo, pa ne pomeni popolnoma nič. Ko sem pred leti s Klausom Detlefom Olofom prevajala roman Petra Handkeja *Ponovitev* v slovenščino (*Die Wiederholung*, 1986), sem naletela na zanimivo misel pisatelja v zvezi z besedami in gesli iz Pleteršnikovega slovarja (1895). Na avstrijskega pisatelja, ki je doraščal na Koroškem in poslušal jezik svoje matere, so besede iz omenjenega starega slovarja delovale kot besede-pravljice. S svojo zvočno in pomensko podobo so pripovedovale o svetu, ki je nekoč zelo živo obstajal, a se je že v času tedanje pisateljve sedanjosti popolnoma zabrisal ali izgubil. Handkejeva literatura je v tistih časih pomenila priklicevanje in palimpsestno obnavljanje tega izgubljenega, vendar v njegovi zavesti vsaj še malo živega jezika, s tem pa na svojevrsten način tudi izvorno restavriranje nekega minulega sveta. Kako se ti medkulturni stiki v pozitivnem pomenu besede, kot srečno sobivanje, ali pa v negativnem, kot konflikti, kažejo v sodobni slovenski književnosti? O čem nam v literarnih delih pripoveduje sonavzočnost knjižnega slovenskega in/ali nemškega, francoskega, angleškega in hrvaškega sveta? O tej problematiki sem razmišljala tudi v svoji knjigi *Književne študije* (2012), v kateri sem opozorila na fenomene medkulturnosti v nekaterih najizrazitejših literarnih delih, kjer je to dobro razvidno. Predvidevam pa, da bo takih primerov z leti nastalo še več, saj le v redko kateri državi še lahko govorimo o enonacionalni in posledično tudi o enojezični književnosti.

V letu 2003 izide kratek roman že uveljavljene slovenske pisateljice, ki živi v Parizu, Brine Švigelj Merat, tokrat pod umetniškim imenom **Brina Svit** (1954), in sicer pod naslovom *Moreno*. Avtorica je roman napisala v francoščini in ga nato prevedla v slovenščino. V njem se prvoosebna pripovedovalka nahaja na nekem podeželskem dvorcu v Toskani, sredi pisateljske družine in v okolju, kjer naj bi imela tako rekoč idealne razmere za pisanje. Napisati želi dobro ljubezensko zgodbo, njen naslov naj bi bil *Moreno*, toda z dneva v dan se ji ta načrt bolj izmika, obenem pa se sama znajdeva v čisto novi ljubezenski bližini. Namesto da bi ji pisanje v podeželskem miru steklo samo po sebi, zdvomi v svojo ustvarjalno moč. Namesto enovite ljubezenske zgodbe piše fragmentarna poglavja, pa tudi njena odločitev, da bo pisala v jeziku, ki ni njen materni jezik, jo spravlja v dvome. Piše v francoščini in razmišlja o tem, da so jo vselej privlačili pisatelji, ki so »prestopili v drug jezik«, ona sama pa se vedno bolj zaveda, da ne verjame v »srečno dvojezičnost«. Tudi druga vprašanja v zvezi z njeno identiteto so zapletena – nekdanje jugoslovanstvo, nato slovenstvo in izselitev v Pariz. Polagoma čuti, da se ji materni jezik nekam izgublja, da se pojavljajo določene težave pri izražanju, spet drugič pa ji francoščina pomeni svobodo, ki si je v materinščini ne bi upala jemati. Tako lahko npr. v francoščini brez težav, hladno in distancirano, piše o svoji posesivni materi:

»Končno lahko pišem o svoji mami, hladno, suho, klinično, kot bi bila mama koga drugega, no, recimo, skoraj... Če hočeš pisati o svojih, je bolje izbrati drug jezik in ne tega, ki si ga dobil od njih, podedoval.« (Svit XY ??)

Tudi o sebi pričinja pisati v prvi osebi, česar si v materinščini nekako ne bi upala. Pisateljica tako namesto svoje velike ljubezenske zgodbe piše svojo

»knjigo dvomov«. Roman je ves prežet s hrepenenjem, na površini s hrepenenjem po dobro napisani ljubezenski zgodbi, v resnici pa s hrepenenjem po ljubezni sami. Na mesto uresničevanja bodisi prvega ali drugega pa stopa zavest o lastni razseljenosti, izločenosti, o »extracomunitario«. Iz Toskane, kjer so idealne razmere za pisanje narejene, umetne, in kjer vlada trda logika oblasti in poderjanja enako kot drugod (na posestvu jo uteleša vsenadzorovalna lastnica), pripovedovalka odide. Njena ljubezenska zgodba z Mohamedom, vrtnarjem, ostane neizživeta, ona se vrne k družini v Pariz, njega najdejo zapitega v jarku. Pozneje se vrne v Firence in nepričakovano sreča – svojega Morena. Roman pa v neki obliki preigrava tudi slovenski staroljudski motiv lepe Vide, mlade ženske, ki jo ljubezen žene proč od doma, k strastni ljubezni in nepremišljenim dejanjem.

Kratek roman *Brine Svit* prinaša tako po vsebinski kakor po oblikovni plati marsikaj zanimivega. Tu je tema lepovidovstva, združena s hrepenenjem po umetniškem ustvarjanju. To besedilo ostreje kot nekatera druga avtoričina (romana *April, Smrt slovenske primadone*) obravnava temo izgubljanja lastne identitete, odtujevanja od materinščine, izločenosti od kolektiva. Širše pa gre za tematizacijo drugačnosti in tujosti, obenem s prvim poskusom literarnega ustvarjanja v francoščini. Kdor pa pozna pisateljčin slogovni izraz širše, to je tudi v njenih drugih literarnih delih, temu zagotovo ne uide, da je njena metaforična govorica v tem kratkem francoskem romanu skromna in da bralcu ostaja vtis, kakor da se je avtorica jezikovno-slogovno oklestila. V slovenščini je namreč zmožna bogatejšega in bolj zahtevnega jezikovnega ter metaforičnega izraza.

Posebno podobo tujosti, tako geografske kot eksistencialne, opazamo v literarnem delu avtorice, ki se je dolgo izmikala slovenski literarnozgodovinski pozornosti, čeprav predstavlja v evropskem literarnem svetu že uveljavljeno ime. To je **Maruša Krese** (1947- 2013), Ljubljankanka, ki je po študiju primerjalne književnosti in umetnostne zgodovine odpotovala iz Slovenije, najprej v ZDA, nato pa je živela v različnih mestih v tujini (Cambridge, London, Utrecht, Gradec). Nazadnje je živela kot svobodna pisateljica in publicistka v Berlinu. Objavila je več pesniških zbirk, nekaj radijskih iger, svoje esejistične in publicistične prispevke pa je objavljala v uglednih nemških časopisih in revijah (*Die Zeit*, *Berliner Zeitung*, *TAZ*, *Lettre International*, *Manuskripte* idr.). Zelo opaženo je bilo tudi njeno humanitarno in kulturnoposredniško delo v različnih delih sveta, kjer so se razplamtela vojna žarišča in kamor je Kresetova potovala, da bi tam nesebično pomagala (Bosna, Ruanda, Kambodža, Mozambik, Izrael, Irak, Palestina). S posebno pozornostjo in človeško senzibilnostjo pa so jo vselej prizadevale usode žensk in otrok, za katere se je po najboljših močeh angažirala, nastopala je na mednarodnih konferencah in forumih, pisala eseje (*Frauen uber Nationalismus und Krieg/Ženske o nacionalizmu in vojni*, 1993), včasih pa potovala tudi v dele sveta, kamor si je sicer upala le do zob oborožena vojska. Maruša Krese predstavlja pravo posebnost med piščimi Slovenkami. V sosednjem, avstrijskem Gradcu, je imela poseben status umetnice-pisateljice, bila je njihova »*Stadtschreiberin*« (mestna kronistka). In čeprav je bila v evropskem kontekstu že dolgo uveljavljena

avtorica, saj so vsa njena besedila domala sočasno s slovenskimi izhajala tudi v nemščini, je ostajala v domači Sloveniji sorazmerno dolgo skoraj neznana.

Leta 2006 izide zbirka njene kratke proze *Vsi moji božiči/Alle meine Weihnachten*. Avtorica jo sočasno objavi v nemščini in slovenščini. Življenjski prostor namreč, ki ga upoveduje, je poleg Amerike tudi Nemčija, Berlin. Za tem naslovom se skriva tragična, samoironična literarna avtobiografija. Trideset kratkih zgodb, napisanih v dosledni tradiciji minimalizma, je nanizanih brez posebnega kronološkega reda skozi perspektivo prvoosebne pripovedovalke, vse od mladega dekleta, upornice in hipijevke, pa do poročene in pozneje ločene žene, matere treh otrok, pesnice in pisateljice ter zrele, v različnih težkih situacijah preizkušane ženske. Vsem zgodbam je skupna osnovna izhodiščna točka, to je praznovanje božiča, ki bi moral biti po tradiciji srečen in blagoslovljen družinski praznik. Ironične, satirične, neredko s posebno žalostjo napolnjene »božične zgodbe« Maruše Krese pa to kičasto mitologijo detronizirajo. Božič v njenih zgodbah je podoba osamljenosti, večkrat revščine, iskanja identitete, hrepenenja po neizpolnjeni ljubezni, družinske praznine, natrganih vezi s preteklostjo in sedanostjo, eksistencialne razsutosti in nenehnih potovanj, ki med drugim izražajo tudi beg pred samo seboj.

Pripovedovalka pa se že sredi šestdesetih let, ko potovanja v tujino v slovenskem prostoru še niso bila pogosta in običajna, poda v tujino. Njene črtice odsevajo podobe sveta iz prostora, ki je bil v slovenski književnosti redkeje tematiziran. Že v prvi črtici beremo tako o osamljenosti in zapuščenosti v neznanem svetu: »Sedim sama v Berlinu.« In nato: »Nočem nazaj.« V črtici *Piškotji, čaj in sveče*, ki je geografsko umeščena v ZDA, v mesto Iowa in v čas Nixonove zmage na volitvah, je pripovedovalkino občutje podobno: »Ljubi bog, kam sem zašla.« (Krese 2006: 12)

Proza, ki ne skriva dejstva, da je povsem avtobiografska, je nadalje polna zavedanja, da je avtoričino-pripovedovalkino življenje tavanje. V t.i. veliki svet in na t.i. Zahod j p je odnesla želja po doživetjih drugačnega, predvsem neideološke širine v primerjavi z domovino Jugoslavijo. Pripadala je generaciji, ki je hotela na vsak način »ven« iz socialistične Jugoslavije, kmalu pa so jo preplavila spoznanja zgroženosti in razočaranja spričo realnega sveta »zunaj«:

»Le kateri hudič me je zanesel sem med ameriške kmete? Hrepenenje po višjem, drugačnem in svetem.« (Krese 2006: 14)

Čas pripovedovalkine mladosti je čas, ko so na Vietnam padale bombe, ona pa, ki je v tujino sledila »svojemu pesniku, je morala tam prevzemati težka in slabo plačana dela, da je lahko preživela. Zahodni svet, v katerem živi, je svet prisiljene in narejene sreče, njeno hrepenenje po polnejšem življenju pa ostaja neizpolnjeno. Geografska dogajališča se nadalje menjajo, Ameriki sledi Evropa, London, pozneje Berlin, a razočaranja so podobna in osamljenost se ponavlja:

»London je mesto, kjer upam na srečo in naletim na nesrečo.« (Krese 2006: 17)

Povezovalna nit v vseh zgodbah pa je praznovanje božiča, tako, kakršnega v socializmu ne bi smelo biti (pripovedovalkini starši morajo prav na božični večer

navadno na partijski sestanek, otroci pa ostajajo prikrajšani za božično vzdušje), ali pa tako, kakršnega praznuje nadalje pripovedovalka sama s svojimi otroki (s sinom si da prinesiti pico na božični večer v Berlinu). Njen odnos do božiča kot družinskega praznika je ambivalenten, na eni strani si ga želi, na drugi pa, ker izvira iz ateistične družine, odklanja.

Pripovedovalka čuti posebno obliko tujosti v razmerju do t.i. klasične podobe matere. Kot mater samohranilko, vendar zlasti umetnico, publicistko in pesnico ter v sodobnem svetu angažirano žensko, jo zaradi nevsakdanjega načina življenja preganjajo občutki slabe vesti, čeprav je videti, da stori vse za svoje otroke, da so ti v središču njenega sveta in da jim skuša izkazovati kar največjo mero ljubezni. Podobe izčrpane in do skrajnosti same ženske, ki se bori zase in za svoje otroke, tako finančno kot eksistencialno, so izjemno pretresljive, čeprav jih pripovedovalka pospremi s humorjem in posebno samoironičnostjo. Njeno ohranjanje humorja, čeprav črnega, pa kaže na bistro in inteligentno osebnost. Prav ta podloženost s humorjem, zdaj satiričnim zdaj blago ironičnim, daje posebno barvo in kakovost njenim kratkim zgodbam. Ob izidu so se pojavile kritike, da zgodbam »nekaj manjka«, da nimajo »globine«. Resnica pa je prav nasprotna, namreč da gre za prave miniaturne umetnine, ki tematizirajo predvsem življenje ženske, upornice, umetnice, pesnice in pisateljice v sodobnem svetu, ki predstavlja tudi poseben fenomen medkulturne identitete. Pisateljica je svoje kratke zgodbe napisala sicer v slovenščini, vendar v tujini, sredi nemško govorečega sveta, v katerem prav tako v nemščini objavlja svoje eseje in publicistične prispevke.

V kratkih zgodbah Maruše Krese pa je opaziti še eno obliko odtujenosti, namreč občutek tujstva do na novo oblikujoče se Slovenije. Dogajalni čas njenih zgodb je vsaj delno enak tistemu zgodovinskemu času, v katerem je začela razpadati socialistična Jugoslavija in v katerem se je Slovenija odločila za osamosvojitve, to je obdobje devetdesetih let prejšnjega stoletja. Toda Kresetova vsaj na začetku ni navdušena nad tem dogajanjem, boji se, da bo Slovenija postala »majhna in tesna«, boji se, da bo v bivši skupni državi izbruhnulo nasilje. Njeni strahovi so se v glavnem žal potrdili, pregled pisateljicega esejističnega dela pa je pokazal, da je polemično in kritično razmišljala tudi o vlogi žensk v »njeni« novi državi Sloveniji. Zapisala je, da se ji zdi, kakor da si morajo ženske v Sloveniji na novo izboriti tiste pravice, ki so se zdele generaciji njene mame, bivše aktivne partizanke, samoumevne, namreč da si morajo zaradi novih oblik konzervativizma znova prizadevati za enakopravno vlogo v javnem in političnem življenju. Na umetniškem področju pa Kresetova opaža, da avtorice iz Slovenije, ki so se že dolgo čutile Evropejke, nekateri spet potiskajo v nekakšno »jugovzhodno Evropo«, čeprav ima njihova literatura več skupnih točk z zahodno, na primer z nemško, angleško in/ali francosko umetnostjo (Krese 2006: 18-23).

Zbirki kratkih pripovedi *Vsi moji božiči* je leta 2009 sledila zbirka spominskih, avtobiografskih proznih okruškov z naslovom *Vse moje vojne*. Svet, ki je predstavljen v tej knjižici, je zdaj ena sama natrganina, pripoved pa povezujejo številna osebna doživetja in prizori različnih vojnih žarišč, ki jih je Kresetova obiskovala kot humanitarna delavka. Na začetku te proze o sodobnih vojnah pisateljica zapiše:

»Vzgojena sem bila v prepričanju, da je moja generacija tista srečna, tista brez vojne, tista brez lakote in smrti, tista brez trpljenja. Ampak.« (Krese 2009: 5)

Kresetova je bila rojena po 2. svetovni vojni v družini bivših udeležencev protifašističnega partizanskega boja, njen oče je bil vojni invalid in narodni heroj. Toda doraščala je v prepričanju, da se kakršna koli vojna ne more več ponoviti kakor večina Evropejcev nasploh, za katere so ostajale »vse vojne daleč«. Izkušnja pa je pokazala, da živimo v stoletju novih in novih vojn, tudi sredi Evrope, na ozemlju bivše Jugoslavije. Kresetovo je zlasti pretresla podoba vojne v državi, v kateri je doraščala tudi sama, z nekdanjim vsenavzočim titoističnim »bratstvom in enotnostjo vseh narodov in narodnosti« v spominu. Podoba sodobnega človeka v prozi Maruše Krese je podoba lovca z živalskimi instinkti. Kot tak pa se ne pojavlja le na hribovitem Balkanu, temveč je doma povsod po svetu. V sodobnih vojnah, poudarja Kresetova, se ne vojskujejo le vojaki med seboj, temveč le-ti v največji meri pobijajo civiliste, starce, ženske in otroke. Svoja doživetja sodobnih vojn primerja s časom, ko je pripadala mladi, tedaj še hipijevski generaciji, ki je protestirala zoper vojno v Vietnamu. To je bila *flower power* generacija upornikov iz druge polovice šestdesetih let, ki je zasedla ulice in trge, ki je oznanjala *love and peace*, poslušala Boba Dylana in Janis Joplin ter prisegala na apolitičnost in popolno svobodo. Zdaj, piše Kresetova, pa taista generacija vzpodbuja nacionalizme in neti vojne – ali pa igra golf in hodi v savno. Predstavniki njene generacije so zdaj med politiki, vojskovodji in militantnimi razumniki, neredko pa so slabši od svojih predhodnikov. Podoba sveta v prozi Maruše Krese je tako en sam zločin. Iz teh spoznanj rase pripovedovalkin občutek tujosti in izgubljenosti.

Erica Johnson Debeljak (1961) je pisateljica in prevajalka, rojena v San Franciscu, v Slovenijo pa jo je iz New Yorka zanesla ljubezen do pesnika Aleša Debeljaka. V Ljubljani živi z družino tako že sorazmerno dolgo in kot pisateljica ter publicistka se je v slovenskem prostoru tudi uspešno uveljavila. Njena prozna dela nastajajo v angleščini, vendar v Ljubljani, vsa pa izražajo posebno perspektivo v razmerju med tujim in domačim, med svetovnim in slovensko nacionalnim. Pisanje Erice Johnson Debeljak je že v času, ko je v Delu objavljala podlistek *Tujka v hiši domačinov*, ki je pozneje izšel kot avtobiografija v knjižni obliki (1999), sprožalo različne, tudi odklonilne polemične odzive. Le-ti so izražali nekakšno nelagodje ob dejstvu, da o Slovencih in slovenstvu, o modelih domačijskega življenja kritično piše »tujka«, da jih celo ironizira, kot da do tega nekako nima pravice. Obenem se je vedelo, da piše avtorica v angleščini in takoj so se pojavila vprašanja, ali gre potemtakem sploh za slovensko pisateljico. Po mojem mnenju bo Johnson Debeljakova v tem oziru vsekakor ostala posebnost, saj v Sloveniji nimamo mnogo književnih ustvarjalcev, ki bi pisali v tujem jeziku in objavljali (tudi) v slovenščini. Tujina pa jih pozna mnogo, zlasti Amerika, Anglija, Nemčija in Avstrija. Nenazadnje tudi v Avstriji, ki je nemško govoreča, nekateri pisatelji pišejo tudi v slovenščini, in to ne le tam rojeni (Lipuš), temveč tudi priseljeni (Ošlak, Detela, pokojna Merlak Detelova). Vsi pa imajo avstrijsko državljanstvo in veljajo tudi za avstrijske pisatelje. Do statusa »literarne dvoživke« gojijo različna razmerja,

nekateri tudi zelo boleča. Ta tema je v njihovi literaturi prisotna, ne zanikajo je, niti se je ne poskušajo znebiti, saj to ni mogoče. Literarna, pa tudi jezikovna dvojnost sta dela njihove osebne in pisateljske identitete. Tako moramo razmišljati tudi ob pisateljskem fenomenu Erike Johson Debeljak. Angleško pišoča avtorica je – tudi – slovenska pisateljica.

Tema tujosti v literarnem delu Johson Debeljakove je poleg teme ženske v sodobnem svetu gotovo osrednja. V naslovni črtici iz zbirke *Tako si moj* (2007) je zapisala:

»Že dolgo sem tujka.«

Trpko spoznanje, da njeno tujstvo ni prehodno, temveč da postaja trajno, je dobro prepoznavno. Prvoosebna pripovedovalka, ki je v nekaterih črticah sicer fiktivni literarni lik, pa se v drugih tudi avtobiografsko razkriva, ko na primer razmišlja:

»Tujost je zgolj razmerje: posedovanje ali neposedovanje. Je osebna in vzajemna. Je nekaj takega kot starogrški pojem *xenos*, ki dolgo ni imel nič opraviti z etično pripadnostjo in nacionalnostjo tujcev, temveč je preprosto pomenil »enak kot mi, a ne od tu«. Kaj pa se zgodi, razmišljam, če je ravno obratno? Kaj pomeni, če si tukaj, a nisi enak kot mi? Kaj si potem? Kaj sem potem jaz?« (Johson Debeljak 2007: 172)

Avtobiografski je tudi občutek, da jo kot osebnost, pisateljico, žensko in mater drugi, »domačini«, nenehno merijo, jo spremljajo s prikritimi vprašanji: Je naša ali ni? Neko žensko iz ene njenih črtic pa tujstvo spremlja še kot strah, da bo ostala tujka ne le za druge, temveč tudi za lastne otroke. Poleg teme ženskosti, materinstva in ljubezenske strasti ostaja tako tema tujstva gotovo rdeča nit v prozi Erice Johnson Debeljak. Njene kratke pripovedi so stilistično izbrušene miniaturre, v primerjavi z drugimi avtoriji in avtoricami pa predstavljajo za slovenski prostor gotovo nenavadno, čeprav zelo berljivo literarno pisavo. Odkrivajo in potrjujejo avtoričin dar za oblikovanje senzibilne zgodbe, polne številnih, tudi šokantnih podrobnosti. V marsikateri perspektivi odkriva slovenskemu bralcu novo problematiko, ki govori o neskladnosti sodobnega življenja, o strašljivi bližini popolne tujosti, o zapletenih medsebojnih odnosih in o ženskem hrepenenju po ljubezni. Toda občutek tujstva ostaja prevladujoč in osrednji. V črtici *Čaščenje* ameriška raziskovalka z moškim, ki je po poreklu Rom, potuje po Prekmurju, pri čemer ona kmalu opazi, da ima on v nasprotju z njo »svoje ljudi«, medtem ko jih ona nima.

Osrednji liki v črticah Johnson Debeljakove so ženske, ki pa so kljub ranljivosti in številnim dvomom močne, nekonvencionalne in izobražene. Vidno je prepričanje, da lahko sodobna ženska poskrbi tako za družino, kakor tudi za svojo poklicno, umetniško ali znanstveno kariero. V zvezi s tem ni opaziti nobenih pomislekov, pa tudi površinskega agitiranja ne. Pot sodobne ženske je že utrta, feministična prizadevanja pa so iz perspektive Johnson Debeljakove stvar preteklosti, vsekakor pa niso del njenega intelektualnega sveta.

Posebne oblike dvojnih osebnih in pisateljskih identitet lahko opazujemo na primeru slovenske književnosti, ki nastaja v Avstriji. Te sicer ne tvori le literatura

t.i. avtohtonih koroških Slovencev (npr. Janka Messnerja, Florjana Lipuša, Maje Haderlap, Cvetke Lipuš, Fabjana Hafnerja idr.), temveč tudi literatura vseh tistih, ki so se v avstrijo priselili iz osebnih ali političnih razlogov in so svoja besedila objavljali v dveh jezikih, v slovenščini in nemščini (Vinko Ošlak, Lev Detela, Milena Merlak Detela) idr. Izraz slovenska književnost v Avstriji je kompleksen pojem, ki zahteva celovito, zlasti pa odprto opazovanje literarnih vsebin, prav tako pa tudi jezikovnih pojavov. V navedenih primerih imamo namreč opraviti z vzorčnimi primeri medkulturnosti v književnosti, kakršne poznajo še številne druge države, seveda vsaka na svoj način in v drugačnih odnosih. Slovenska književnost v Avstriji pa se je že od nekdaj nahajala na napetem stičišču regionalnih in nadregionalnih tradicij, zgodovinskih in modernih, kulturnih in narodnih identitet. O tem so doslej pisali številni ugledni znanstveniki in znanstvenice (Amann, Hafner S., Hafner F., Prunč, Strutz, Zablatnik, Zima, Grosmanova idr.), Strutz in Zima pa sta pisala še o obsežnejšem pojavu medkulturnosti v književnosti, ki se je oblikovala v širšem prostoru med Alpami in Jadranom, in sicer tako v slovenski kakor tudi v hrvaški in italijanski književnosti (Strutz, Zima 1996). Ugotavljala sta, da so se posamezni avtorji z rabo jezika, ki ni bila njihova materinščina, pogosto skušali osvoboditi neke obsesije z jezikom, prav z materinščino. Podobno je v zvezi s svojim pisanjem v nemščini, v odmevnem literarnem prvencu *Engel des Vergessens, 2011*/Angel pozabe, 2012 navajala tudi slovenska pisateljica **Maja Haderlap**, prej slovenska pesnica, ki je s tem romanom postala tudi nemška prozaistka. V različnih intervjujih je izpričala, da je bila nemščina zanjo nekakšen »jezikovni ščit« in »neoprenska obleka«, ki jo je varovala pred travmami iz lastnega otroštva. Avtorica, ki sicer izvira iz popolnoma slovenskega okolja v Avstriji, iz Lepene pri Železni Kapli, je študirala na Dunaju in doktorirala iz teatrologije. Jezik njenega izobraževanja je bila nemščina, jezik njenega otroštva in domače rabe pa je ostala slovenščina. Ta roman pa ji je dal ne le drugačno osebno, temveč tudi jezikovno identiteto.

Znanstveniki, ki se ukvarjajo s pojavi t.i. literarne polifonije, nadalje ugotavljajo, da npr. raba več jezikov v literarnem delu in izražanje več kultur v njem nikakor ne pomeni vselej le tvornega sožitja različnosti, temveč da izraža tudi ostre zgodovinske in medkulturne konflikte. Tudi roman Maje Haderlap tematizira hud mednacionalni konflikt med Slovenci in Avstrijci/Nemci na Koroškem v Avstriji za časa druge svetovne vojne, ko so številne slovenske družine sodelovale s partizani, nemške oz. avstrijske pa ne, a je bilo to desjstvo po vojni zabrisano in je Avstrija celo nudila politično zatočišče številnim vojnim zločincem iz časa Hitlerjevega režima. S tem, da je Haderlapova pisala o tej temi, je dreznila v skrbno varovani tabu, saj je bilo partizansko gibanje na Koroškem v povojni stvarnosti omalovaževano in kriminalizirano, slovenski partizani pa so v Avstriji veljali za Titove pajdaše in izdajalce domovine. Na drugi strani pa jih tudi Jugoslavija kot nekomuniste ni vgradila v svoj junaški kult. Maja Haderlap je z zgodbo svoje družine pričala tudi o tem, da so bili koroški partizani v glavnem preprosti, verni ljudje, ki so začutili, da je fašizem zlo, zoper katerega se morajo boriti in da njihov odpor in sodelovanje s partizani vsaj na začetku vojne ni imelo nobene zveze s komunističnim gibanjem. Njeno odločitev,

da bo roman napisala v nemščini, gledano s tega zornega kota, zdaj tudi bolje razumemo. Roman je v nemščini napisala tudi zato, da bi se večinski narod v njenih zgodbah lažje in brez posrednika, brez prevoda, ugledal v zrcalu in se tako zamislil o zgodovini bivanja dveh kultur in dveh jezikov na svojem geografskem področju ter da bi se zamislil o zgodovinskih zločinih enega, to je nemškega naroda, nad drugim, to je slovenskim. O podobni problematiki sta v preteklosti pisala že Lipuš in Messner v drami *Škornji*, ki pripoveduje o zločinu fašistov nad Peršmanovo družini iz neposredne bližine vasi, od koder izvira tudi Maja Haderlap, iz Železne Kaple.

Roman Maje Haderlap *Angel pozabe* izraža vso dvojnost njene pisateljske, umetniške in človeške identitete. Da je besedilo nekaj posebnega, priča tudi dejstvo, da je bil natisnjen v več nakladah in da ga ljudje množično berejo. Pisateljica je v njem tematizirala nekaj, kar je ležalo Slovincem v Avstriji na duši vse dolgo obdobje od druge svetovne vojne in kar je moralo, kot vse travmatično, končno na dan. Iz romana pa je prav dobro razvidno, da je vse okolje, v katerem se le-ta odvija, enoznačno slovensko, da v družini pojejo, molijo in recitirajo slovensko in da je slovenščina jezik njihovega najglobljega, intimnega razmerja. O tem pričajo tudi številni citati iz slovenščine, ki so vpleteni v nemško sobesedilo, gre pa za odlomke iz slovenskih molitev in pesmi, vse od otroških pa do odraslih, ki so včasih tudi proizvod pesnikov in pesnic iz širše družine Haderlap (ta družina je dala kar nekaj ljudskih pesnikov in pisateljev, npr. teto, pesnico Katarino Miklav, nadalje še pesnico, ki je Majina mama, pa strica Tončija Haderlapa, pisca spominov idr.).

Med številnimi zgodbami, ki jih roman asociativno niza drugo za drugo, pa je izstopajoča ženska vojna zgodba. Ta ostaja v zgodovinah, ki na koncu vojn pripovedujejo o junaštvih, navadno prezrta, v tem romanu pa je povsem netendenciozno poudarjena. Babica, preprosta kmetica, žena in mati, je njihova pretresljiva pričevalka. Njena zgodba pripoveduje o trpljenju žensk v taborišču Ravensbruck. Pripoveduje o fašističnih vrstah sadizma nad ženskami, ki so jih odtrgali od njihovih otrok ter jih poniževali, mučili, izstradali in pobili v številnih nemških koncentracijskih taboriščih. Majina babica se je po trpljenju iz taborišča vrnila, po napornem transportu preko Beograda je do slovenske gorske vasi, kjer je bila doma, pripešala s strahom, ali jo tam še čaka njen dom. Podobi njene neizmerne vzdržljivosti in upornosti pa dajeta notranjo moč zdaj tudi vnukinji, ki stopa po poti samosvoje in posebne pisateljice.

Zanimiv primer dvojne, medkulturne identitete, predstavlja roman **Gorana Vojnovića** (1980) z naslovom *Čefurji raus!* (2008). Napisal ga je pisatelj, Slovenec, sin hrvaške matere in bosanskega očeta, ki je od svojega šestega leta doraščal na Fužinah, v ljubljanskem predmestju, kjer živi veliko priseljencev iz republik bivše skupne domovine Jugoslavije in ki deluje kot priseljenski geto. Že naslov njegovega romana opozarja na šovinizem večinskega prebivalstva do teh ljudi, saj pomeni parafrazo hitlerjanskega vzklika, s katerim so (med drugim) preganjali tudi Slovence v Avstriji, skratka povsod, kjer so želeli iz večkulturne in večnacionalne države napraviti monokulturno in enonacionalno. Gre za odkrito obravnavanje teme nacionalizma, v sodobnejši varianti, v taki, kakršno na svoji

koži doživlja najmlajša generacija. Roman je sestavljen iz 46 krajših poglavij z naslovi, ki spominjajo na otroške enciklopedije: Zakaj nimam svojega fuzbal kluba, Zakaj kominizem še ni izumrl, Zakaj je Radovan prišel v Slovenijo, Zakaj OZNA sve dozna itd., napisan pa je skozi perspektivo sedemnajstletnika, odračajočega fanta, ki se mu je podrl svet, ker so ga izločili iz košarkarskega kluba. Svet pa se ni porušil le njemu, temveč tudi njegovemu očetu, ki je vse svoje upe vlagal v košarkarsko kariero svojega sina. To je roman o neobstoječih, navadno revnih ljudeh znotraj Slovenije, »u Fužinama«. Njihov svet so ulica, igrišče, blokovsko stanovanje, morda še ulična kavarna. Večinski prebivalci so jim naredili ime »čefurji«, opredeljeni pa so z navadno nizko izobrazbo, s tem, da opravljajo najtežja fizična dela za slabo plačilo ter da se tudi po letih življenja v Sloveniji slabo asimilirajo. Ker si je Vojnović za pripoved izbral zorni kot pubertetnika Marka Đorđića, je roman tudi napisan v njegovem mladostniškem jeziku. Ta jezik kot mešanica knjižne in pogovorne slovenščine, bosanščine in pouličnega slenga, je sicer zabaven, pripoveduje pa v resnici o žalostnih zadevah - o revščini, izločenosti iz kolektiva, brezperspektivnosti:

»Ker ni enega človeka na svetu, ki je kot dete sanjal o tem, da bo živel v predmestju Ljubljane, na dvanajstem štuku, v dvojnopolobnem stanovanju, s petčlansko familijo in pogledom na sosednji blok (...). Nobeno dete ni nikoli sanjalo o tem, da ga bojo trideset let ljudje gledali postrani, ker ne bo znalo pravilno naglaševati kurčevih slovenskih besed.« (194/195)

Zaradi nesrečnega spleta okoliščin in ker se Markov oče boji, da bo moral njegov sin zaradi nekega pretepa v zapor, ga pošlje k svojim v Bosno, v Visoko, toda Marko se tudi z očetovim svetom ne more več identificirati, saj je odrasel drugje, v Sloveniji. Tako se ponovno pokaže vsa tragika njegove dvojne identitete: Tam, kjer živi, se ne čuti domačega, tam, od koder izvira, pa ni več doma. Tudi njegova bosanščina, zdaj pomešana s slovenščino, je del nekega minulega sveta, ki ga sicer ljubi, a se iz njega tudi norčuje, enako, kakor se norčuje iz etabliranega slovenskega sveta in njegovih kulturnih podob. Za slab nogomet na primer pripomni: »Ko da gledam Prešerna, ne pa fuzbala.«

Roman Gorana Vojnovića *Čefurji raus!* je v Sloveniji vzbudil veliko zanimanje tako pri kritikih kot pri bralcih, saj je na zabavno-tragičen način načel tabu temo o odnosu Slovencev do priseljencev, na drugi strani pa je roman zanimiv tudi zaradi jezika, v katerem je napisan, v čefurščini, ki se neprestano spreminja, se pojavlja in tudi izginja. Osrednji lik tega romana, odraščajoči Marko Đorđić, pa simbolizira razseljene in dvojne, nikogaršnje identitete.

Viri in literatura

Erica JOHNSON DEBELJAK, 1999: Tujka v hiši domačinov. Maribor: Založba Obzorja.

-----2007: Tako si moj. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Meta GROSMAN, 2004: Književnost v medkulturnem položaju. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

- Maja HADERLAP, 2011: Engel des Vergessens. Roman. Gottingen: Wallstein Verlag.
Maruša KRESE, 2006: Vsi moji božiči. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Johann STRUTZ, Peter V. Zima (ur.), 1996: Literarische Polyphonie. Übersetzung und Mehrsprachigkeit in der Literatur. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
Brina SVIT, 2003: Moreno. Ljubljana. Cankarjeva založba.
Goran VOJNOVIĆ, 2008: Čefurji raus! Ljubljana: Študentska založba.
-----2012. Jugoslavija, moja dežela. Ljubljana. Študentska založba.

Silvija Borovnik

DOUBLE IDENTITIES IN CONTEMPORARY SLOVENIAN PROSE

Summary: This paper is concerned with cases of double literary, personal and linguistic identities in contemporary Slovenian prose. These identities present themselves in works Maruša Krese (Božične zgodbe – Christmas Stories), Brina Svit (Moreno – Moreno), Erica Johnson Debeljak (Tujka v hiši domačinov – Foreigner in the House of Natives, Tako si moj – You are so mine), Maja Haderlap (Angel pozabe – The Angel of Oblivion), Goran Vojnović (Čefurji raus! – Southerners go home!). The presented cases display not only linguistic, but also national German-Slovenian, French-Slovenian, English-Slovenian or Bosnian-Slovenian dualities. Besides, these author's works present interesting forms of interculturality being the subject of literary history's recent efforts.

Key words: Contemporary Slovenian Prose, Double Identity, Interculturality, Bilingualism, Multilingualism